

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТВЕРДИХ РОЗЧИНІВ КОБАЛЬТУ(II) І КАЛЬЦІЮ ФОСФАТІВ

Новак І.С.¹, Антрапцева Н.М.¹, Біла Г.М.²

¹Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна

²Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

aspirant_nubipu@ukr.net

Взаємодією водних розчинів солей, що містять два двовалентні катіони, з гідрогенфосфатом натрію (калію або амонію) одержують гідратовані фосфати різні за хімічною природою і властивостями – тверді розчини, подвійні або прості солі [1-4].

Прикладом перших є твердий розчин фосфатів кобальту(II) і магнію загальної формули $Co_{3-x}Mg_x(PO_4)_2 \cdot 8H_2O$ ($0 < x \leq 1.00$), отриманий взаємодією водних розчинів сульфатів з $(NH_4)_2HPO_4$ [3]. Осадженням з суміші розчинів цинк і кальцій хлоридів натрій гідрогенфосфатом одержують фосфат складу $Zn_2Ca(PO_4)_2 \cdot 2H_2O$. За хімічною природою він є подвійною сіллю постійного хімічного складу [4]. Відомості про гідратовані середні кобальту(II)-кальцію фосфати в літературі відсутні.

Мета даної роботи – вивчити можливість утворення твердих розчинів кобальту(II) і кальцію фосфатів взаємодією водних розчинів кобальту(II) і кальцію нітратів з натрій гідрогенфосфатом.

Дослідження взаємодії в системі $Co(NO_3)_2-Ca(NO_3)_2-Na_2HPO_4-H_2O$ виконували методом залишкових концентрацій при $25 \pm 1^\circ C$. В якості вихідних використовували 0,05 моль/л водні розчини солей та 0,2 моль/л розчин осаджувача – Na_2HPO_4 . Умови спільного осадження йонів Co^{2+} і Ca^{2+} обирали на підставі серії пошукових дослідів. У складі твердої фази визначали вміст фосфору (ваговий хінолінмолібдатний метод), катіонів (комплексометричне титрування) і води. Для ідентифікації застосовували методи рентгенофазового та ІЧ спектроскопічного аналізів.

Результати аналізу рівноважної твердої фази, що утворюється під час взаємодії в системі $Co(NO_3)_2-Ca(NO_3)_2-Na_2HPO_4-H_2O$ при різному відношенні катіонів у вихідних розчинах ($K = Co/Ca$, мольне), наведено в таблиці.

Таблиця – Характеристика рівноважної твердої фази в системі $Co(NO_3)_2-Ca(NO_3)_2-Na_2HPO_4-H_2O$ ($25 \pm 1^\circ C$, $n = 0.67$)

$K = Co/Ca$, мольне	Хімічний склад, % мас.				Фазовий склад (за результатами РФА та ІЧ спектроскопії)
	Co	Ca	P	$n_I = P/\sum$ Co,Ca	
0.00	-	24,44	16.90	0.89	$CaHPO_4 \cdot 2H_2O + Ca_3(PO_4)_2 \cdot nH_2O$
0.05	1.58	23,42	16.72	0.94	Механічна суміш $CaHPO_4 \cdot 2H_2O + Co_3(PO_4)_2 \cdot 8H_2O$
0.125	5.86	20,05	16.59	0.91	
0.50	20.93	18.53	16.23	0.80	
1.00	36.93	0.51	15.84	0.68	$Co_3(PO_4)_2 \cdot 8H_2O + CaHPO_4 \cdot 2H_2O$
1.50	40.28	0.00	15.21	0.67	$Co_3(PO_4)_2 \cdot 8H_2O^*$
5.00	40.30	0.00	15.18	0.67	
25.00	40.31	0.00	15.17	0.67	

* Для $Co_3(PO_4)_2 \cdot 8H_2O$ розраховано, % мас.: Co – 40.32, P – 15.17, H_2O – 13.21.

Відповідно до отриманих даних, взаємодія у разі $K=0$ (Co^{2+} у складі вихідних розчинів відсутній) супроводжується утворенням твердої фази, ідентифікованої як

кальцій гідрогенфосфат складу $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ з незначною кількістю середнього фосфату $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$.

Осадження фосфатів із суміші розчинів нітратів, що містять навіть незначну кількість кобальту ($K=0.05$) призводить до зміни хімічного і фазового складу осаду (табл.). Утворення середнього кальцію фосфату за цих умов не відбувається. Осад представлений механічною сумішшю двох кристалічних фаз – $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ і середнього кобальт(II) фосфату складу $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$, рентгенометричні і ІЧ спектроскопічні характеристики яких відповідають відомим для індивідуальних $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ і $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$.

Кількість $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$, що утворюється при $K=0.05$ в якості домішкової фази, закономірно збільшується зі зростанням вмісту кобальту(II) в складі вихідних розчинів ($0.05 < K \leq 0.50$), $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ – зменшується. Зміни, встановлені у складі гетерофазного осаду, чітко фіксується за вмістом кальцію, кобальту(II), фосфору, відповідно до якого відношення $n_I = P/\sum \text{Co, Ca}$ зменшується з 0.94 до 0.80, характеризуючи зменшення частки протонованого фосфату – $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ (табл.). На рентгенограмах цих фосфатів зменшується кількість та інтенсивність дифракційних відображень, що відповідають $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$. В ІЧ спектрах також більш чітко фіксуються смуги поглинань, характерні для коливань аніону PO_4^{3-} . Смуги поглинань, характеристичні для протонованих фосфатних аніонів (для $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ це смуги з максимумами 2950, 2380, 2280 cm^{-1}), значно втрачають інтенсивність (особливо за умов $K=0.50$).

Спектральна картина ще більш змінюється в ІЧ спектрах фосфатів, одержаних при $K=1.0$. За цих умов $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$ реєструється як основна складова двофазного осаду. $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, відповідно до результатів хімічного та рентгенофазового аналізів, присутній в осаді в незначних кількостях (0.51 % мас. Ca). Значення n_I практично досягає величини, що відповідає розрахунковим значенням для середніх фосфатів (табл.).

Хімічний аналіз осаду, одержаного за умов $1.00 < K \leq 25.00$, свідчить про те, що незалежно від вмісту кальцію і кобальту(II) в суміші вихідних розчинів, кальцій у складі твердої фази відсутній. Відношення n_I в ній становить 0.67, характеризуючи осадження лише середнього кобальту(II) фосфату, вміст інгредієнтів в якому відповідає фосфату складу $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$.

Дані хімічного аналізу добре корелюють з результатами рентгенофазового та ІЧ спектроскопічного досліджень фосфатів, що осаджуються за умов $1.00 < K \leq 25.00$. Аналіз набору дифракційних відображень, інтенсивності та значень міжплощинних відстаней на рентгенограмах свідчить про їх ідентичність з рентгенометричними характеристиками відомими для $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$. Цей висновок цілком підтверджуються й аналізом ІЧ спектрів, відповідно до якого характер поглинання в цілому, набір смуг поглинання, їх частоти та інтенсивність у всьому спектральному діапазоні аналогічні відомим для індивідуального $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$.

Отже, під час взаємодії в системі $\text{Co}(\text{NO}_3)_2\text{-Ca}(\text{NO}_3)_2\text{-Na}_2\text{HPO}_4\text{-H}_2\text{O}$ зміна вмісту катіонів у вихідних розчинах в області $0 < K = \text{Co}/\text{Ca} \leq 1.00$ позначається на кількісному співвідношенні фосфатів $\text{CaHPO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ і $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$ у гетерофазному осаді. За умов $1.00 < K \leq 25.00$ осаджується індивідуальний $\text{Co}_3(\text{PO}_4)_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$. Твердий розчин

кобальту(II) і кальцію фосфатів або подвійна сіль в умовах даного експерименту не утворюються.

Література:

1. Acton A.Q. Phosphates – advances in research and application / A. Q. Acton. – Atlanta, Georgia : Scholarly Editions, 2013. – 374 p.
2. Вітер В. М. Синтез непрерывных твердых растворов $M_{1-x}Ni_x(H_2PO_4)_2 \cdot 2H_2O$, $M = Mg, Mn, Co$, или Zn / В. М. Вітер, П. Г. Нагорний // Журн. неорган. химии. – 2007. – Т. 52, N 1. – С. 19–25.
3. Антрапцева Н.М., Солод Н.В. Тверді розчини та подвійні фосфати двовалентних металів / Н.М. Антрапцева, Н.В. Солод.– К: "Центр поліграфії "Компринт", 2018.– 443с.
4. Щегров Л. Н. Synthesis of anticorrosive pigment on the base of Zn-Ca phosphate / Л. Н. Щегров, I. G. Ponomareva // Acta Universitatis Pontica Euxinus. – 2011. – №1. – P.163-165.